

Az orvosi astrologiáról.

Írta: Mayer Ferenc Kolos dr.

Ha az ősemler Nr. I. nagyhirtelen átrepülne a kőkorszakból Wells képzelt időgépén 1927-be és közénk pottyánva nyöszörögve mutatná nekünk azt a könyilat, amelyet az ősemler Nr. II. a létért való küzdelem hevében koponyájába eresztett, elvezetnök őt a legközelebbi sebészeti klinikára, ahol a bemosakodott sebész a teehnika minden eszközével felszerelve hozzálátna a nyíl és törmelékeinek eltávolításához.

S ha ez a Kr előtti x-edik tízezredből való rokonunk azt kérdezné, hogy kik ezek a körülötte sürgölődő-forgolódó alakok, azt felelném, hogy ezeket az embereket ma orvosoknak és betegápolóknak hívják, akik tulajdonképen az őkorabeli varázslók és javasasszonyok mesterségének örökösei, mert éppúgy gyógyítással foglalkoznak, mint azok. Azóta azonban az idők szelleme kissé megváltozott. A varázslók hosszú-hosszú sorának titkos hátizsákjából és a vénasszonyok szatyorjából az idők folyamán sok felesleges lim-lom kihullott. A zsák is megfőtt, a szatyor is közben óriási dimenzióig megbövíült, s így mindig kevesebb maradt az ősi örökség bői, s mindig több újdonsággal lehetett a zsákot kitölni.

Bizony! Sok ballasztot kellett elszórnia, tarsolyából kidobnia az orvosi rend beláthatatlan sorának, sokat kellett búvárkodnia a természet műhelyébe!) tágranyitott szemmel keresztül kellett gázolnia a mui lak tuskén-bokrán, amíg a tudományát fel tudta vinni arra a magaslatra és abba a tisztaságba, amelyen és amelyben most áll. De az ősszatyor tartalmából sokáig megmaradt valami – s különböző formákban ma is megtalálható – valami, ami a fejlődésnek nagyobb akadálya volt mindenfajta tévedésnél: annak a hite, hogy az élet ép és kóros jelenségei földi okok tekintetbe vétele nélkül földöntúli erőkkal magyarázhatók, vagy esetleg kezelhetők. Ezt a hitet általában orvosi babonának szokták nevezni. Forrása az emberi tudás végeességének érzete a természet végtelenjével szemben.

¹ V. ö. az orvosi babonára és az astrologiára vonatkozólag *Magnus*, *Medicin und Religion*. Breslau.

Az orvostudomány történetében legtöbb babonával van behálózva a középkor orvoslása. Ekkor ugyanis minden kellék megvolt ahhoz, hogy új babonák szülessenek, vagy a régiekből mindent átfogó babonarendszerek, áltudományok, babonás világnézletek alakuljanak. Ott volt először is a kornak erősen *mistikus szelleme*. A baktériumok helyett az Isten büntető keze szerepel a kóroktanban. Ha viszont a különféle kórságokat démonok által okozottaknak vagy Isten csapásainak tartjuk, akkor természetes, hogy a segítséget is, az orvoslást közvetlenül az Istentől várhatjuk.

Effajta transcendentális gyógyításmód volt már a régi görögöknél az Asklepios isten templomában való alvás. Az ókortól ezt az incubationnak nevezett eljárást a korai középkor is átveszi, s a korszellemnek megfelelően módosítja. *Sozomenos*² egyháztörténetíró említi ügyvédbarátját, *Aquilint* és *Probian*t, az orvost, akik egy templomban álmodták meg bajukra az orvosságot.³

A mistikus szellem mellett a *népvándorlás* és az ezt követő politikai és kultúrállapotok kedveznek főként az orvosi babonák keletkezésének. Az orvosi babonák szerv üléséhez hozzájárult az a körülmény is, hogy az európai főiskolák *orvosi oktatásának* nem volt meg az a bázisa, amelyet manapság az anatómiában és élettanban bírunk.

Vegyük még ide, mint a tudományos orvosi babona keletkezésében hatásos fact ort a nép *közbabonáját*, amely az ember életének úgyszólván minden mozzanatát rejtélyes erőktől tette függővé, s ami miatt szükségszerűleg a középkor orvosa sem őrizhette meg elfogulatlanságát és életlátását a természet jelenségeivel szemben. Az egyetem pedig nem volt abban a helyzetben, hogy a csecsemőkorától babonával táplálkozó orvosjelöltet helyes irányba terelje.

Ilyen miliőben és ilyen kulturális viszonyok közt nő nagyra és megszereződik a régi tökéletlen és ki nem elégítő természeti kutatások eredményeként fellépő legveszedelmesebb orvosi babona: a csillagok befolyásába vetett hit és a vele kapcsolatos csillagjóslás vagy astrologia, amelyből a tudományos orvoslásnak első szakában az úgynevezett *astralis* vagy *sideralis betegsépelemélet* fejlődött ki.

Mondhatnám azt is, hogy új világnézet nőtt a csillagászat talaján, mert a XIII. századtól kezdve, amikor Európába Spanyolország és Szicília felől az arab kultúrával együtt az ókori csillagászat is eljutott, az astrologia már nem egy bizonyos fogalmak szűk köre, hanem mindent tekintetbe vevő hatalmas rendszer, amely gran-

² Lásd: *Sozomenos*, Hist. eccl. IT. 3. id. *Meyer*.

³ V. ö. *Meyer*, Der Aberglaube im Mittelalter, 1884.

diozításában semmi kívánni valót sem hagy hátra. Te-kintetbe veszi ugyanis az ember testét és szellemét, az egyén életét születésétől haláláig”, a politikai és társadalmi életet, az időjárást, az állat-, növény- és ásványvilágot, a múltat és a jövőt. Még a tudományoknak is voltak csillagvédnökei. Így az orvostudomány *Petrus Aponensis*, páduai orvosphilosophus szerint mint gyógyító mesterség a Mars és Scorpiónak, mint betegségtől védő, prophylaktikus tudás a Vénus és Bika uralma alatt áll. Ezen égitestek közül az előbbieket rosszak, az utóbbi kettő buja természetű. Ebből azt a következtetést vonja le az író, hogy emiatt a jó orvos sem lehet másmilyen, mint erkölcsstelen ember – malorum debel esse morum!⁴

Királyok, mint Mátyás, hadvezérek, mint Wallenstein, egyházi férfiak mint III. Pál pápa,⁵ tudós férfiak és rajtuk keresztül a nép is rabja ennek az új astralis világnézetnek, melynek gyújtópontjai Pádua, Bologna és Toledó. Sok orvos maga is astrologussá lett. Így többek között *Arnald*, Abanói Péter, *Fernel* János. *Paracelsus*, a híres *Regiomontanus*. a francia *Nostradamus* (Michel Nôtre-Dame), vagy *Torquato* Antal, fervarai orvos, aki még 1480-ban megjósolta Mátyás királynak hatvan éve terjedőleg a magyar történelem nagy változásait, hozzá még elég hűséggel.⁶ A szerencsétlen végű Lajos király udvarából két csillagász-orvost is említ *Szer érnei*: egy Menyhért nevű magyart, aki állítólag a pápát is meggyógyította, és bizonyos Borguirius Alemanuse-t,⁷ A csillagászat hozzátartozott az orvosi oktatáshoz is.

Akadtak ugyan elegenden, akik hol az ész, hol a gúny fegyvereivel küzdöttek ezen örület ellen, de szavuk csak a pusztában kiáltó szava maradt. Többen úgy parodizálták a csillagászati prognostikonokat, mint a mai újságok Sirius mestert: látszólag komoly hangon csupa olyan dolgot jósoltak, ami magától értetődő és természetszerűen bekövetkező. Erre példa 1541-ből a következő jóslat: „in Martio alisque temporibus utilia sunt scabiosis balnea et unguenta, fricatio quoque illis érit non ingrata... Mense Maio cum sanguis in homine ren ovatur, (!) quasdám mulieres pruritus vexabit, pro remedio viri illis scarificare debent infra umbilicura. Quod si non profuerit, unguendae sint infra caput et maiorem pedicam querno bacillo ... Ungari (!) et Sar-

⁶ *Petrus Aponensis, Conciliator. Velence, 1564. Nemzeti Múzeum.*

⁵ V. ö. *Ranke, Die römischen Papste. I. 243.*

⁶ *Torquato. Prognosticon. 1534. Az első kiadás állítólag 1480-ból való!*

⁷ V. ö. *Monumenta Hungariae Histor.*

matae seu Poloni plura bella hornotino habebunt anno, inde magno rum pediculatorum erit frequentia etc.⁸

Az astralis világnézet orvosi részének alapját az a hit képezte, hogy a bolygók és csillagzatok bizonyos physikai és morális tulajdonságokkal bírnak. Emellett – már az egyiptomiaknál – azon mythologiai alakok tulajdonságaival is fel vannak ruházva, akiknek a nevét viselik. A világ közepe a geocentrikus felfogás szerint a Föld, és a bolygók a Föld körüli keringésük közben különböző csillagképekbe jutnak. Ezekkel, valamint egymással is érintkezésbe kerülve, egyes tulajdonságaik hol erősödnek, hol meg gyengülnek. Így aztán a legkülönfélébb betegségeket idézhetik elő azon egyénekben, akik rossz csillagállásban születtek.

Éppen az astrologiában való hit magyarázza meg, miért jegyezték fel a történetírók percnyi pontossággal a születés idejét. Pl. *Szerémi György*, Zápolya János udvari káplánja a trónörökös születését e szavakkal örökíti meg: „in die Concepcionis Joannis Baptiste concepta erat Regina Elizabet a Rege Joanne; et postea ad futurum annum dum scribebant anno 1539, pépe rit masculum im mense Julii, Idibus octo Hora diel Mcreuri et in minuta Mártis. Et erant multi precursors Regiestatis, qui prius volebant Regi noua predi cere de fétu Régine”.⁹ Később a születés kori csillagkép, a *horoskop*, megszerkesztésére kitalálták, hogy elég, ha valaki a nevében szereplő betűk előírásos számértékét összeadja, s egy bizonyos számmal elosztja. A mára dék azt mutatja, hogy az illető hányadik bolygó uralma alatt áll. Erre a számításra példát egy XVIII. századi kéziratban találtam (Hydrolithus sophicus végén).

Ha azt akarta tudni az orvos, hogy mikorra épül fel valaki, meg kellett határozni azt a csillagállást, amely a betegség kezdetével összeesett. Ebből kiszámíthatta a kórlefolyás idejét, kórjóslatot mondhatott, sőt meghatározhatta a célravezető kúrát is. Minden bolygónak ugyanis – részben önkényesen – kiosztottak egy-néhány emberi testrészt, továbbá állatikat, növényeket, ásványokat, amelyekre az illető csillagok a legtöbb hatással vannak. Legelőnyösebb volt a gyógykezelés akkor, ha a planéta által okozott bajt az ugyanazon bolygót uraló szerekekkel orvosolták.

A bolygók között első a Saturnus.¹⁰ Természete hideg és száraz. A kedd éjnek és szombat napnak planétája. Az emberben a lépet, csontokat, fogakat, izületeket és a testnedveket befolyásolja. Azért ezeket nem volt szabad orvosolni a Saturnus órájában. Aki ez órába tv megbetegszik, sok ideig fekszik, végre is meghal. A Saturnus órájában születtek hideg, száraz termé-

⁸ V. ö. Facetiae Henriei Bebelii. Antverp. 1541. Ebben Heinrichman Sindelfingeims Prognosticon-ja.

⁹ V. ö. *Szerémi*, Monum. Hung. Hist.

¹⁰ V. ö. *Demkó*, A magyar orvosi rend.

szetűek lesznek, melankólikusak, sötétbőrűek. A Saturnus kicsivé teszi a szemet, akadályozza a szakáll növést, kopaszságot okoz. Ha a születés órájában belekerül a skorpió-csillagzatba, szembajokat okoz; ha szembe kerül Vénusszal, köszvényes lesz a gyerek; ha Merkúrral 180 fokos szöget képez, dadogás, 'fejfájás, epilepsia, elmebaj vagy fogfájás lesz a következménye. Ha Jupiter fedi Saturnust, akkor el lehet készülve az ember, hogy hidegek lesznek testrészei, fekélyes a teste, görcsöt kap, megbénul, meghül a mája, vagy tüdővészbe esik. Látjuk, hogy ha az orvos el akart igazodni betegén, ugyancsak kellett ismernie az astrologiát!

Jupiterhez tartoztak a tüdő, a bordák, porcok, máj, artériák. Ő teremtette a „joviális” urakat. Mars-é voltak az epe, vesék, vénák, ivarszervek. Az ő jegyét viselték magukon a „marciális” férfiak. Vénus volt úrnője a specifikus női szerveknek, valamint a farizmoknak. Merkúr tulajdonát képezték a szellemi képességek, továbbá az idegrendszer. A Nap lefoglalta magának az egész jobb testfelet, a látóideget, a férfiak jobb és a nők bal szemét, míg a férfiak bal és a nők jobb szeme, valamint a bal testiéi, a nők mája, a has és a belek a Hold birtokában voltak.

Némely emberi testrész, mint a homlok és a kéz, annyira beható vizsgálat alá került, hogy a rá vonatkozó astralis ismeretekből külön, független misztikus tan keletkezett. Így fejlődött ki és bővült már *Aristoteles* óta a kéz- és arcisme: a *cheiromantia* és a *mctoposcopia* vagy physiognomia. Az egyik a tenyérnek, az utóbbi a homloknak vonalaiból és dudoraiból próbálta kiolvasni az ember sorsát és testi egészségének állapotát.

Az alkimista felfogás később az égitestek külön Féle tulajdonságait és a gyógyításra való befolyásukat átruházza a bolygók jelével és nevével ellátott fémekre. Kgy 1757-i másolású kéziratban olvastam pl., hogy a Merkúrban – itt már higany értendő e név alatt – az emberi egészség legfőbb arkánuma található, s hogy ez nemcsak a tüdőt és annak bajait gyógyítja, hanem szellemként áthatol minden testrészen és restaurálja az élei erőket. Mint valami szellemi vízben, feloldódik benne minden *materia peccans*. Ugyanennek a kéziratnak egy helyén meg az a modernnek imponáló kijelentés tűnik fel, hogy a legtökéletesebb, legegységesebb orvosszer – a Nap! „Universalmedizin in der Sonne begraben liegt” – mondja az író, s nem tudni, vájjon az alkimista beszél-e belőle, dicsérvén a maga aranyát, avagy a napfürdő gyógyerejét lakonikusan magasztaló, mélyíudású orvos.¹¹

A bolygókhoz hasonló tulajdonságokkal ruházták fel Claudius Ptolomaeus óla a csillagképeket is, külö-

¹¹ A kézirat címe: Hydmlithus sophicus seu Aquarium sapientum. Hoc est opusculum chemicum. Az egri főgyházmege könyvtárában fedeztem fel.

nősen az ú. n. állatkörnek 12 csillagzatai. Valamennyi okozhatott betegséget vagy magában, vagy a többivel való TOSSZ kombináció folytán. *Conradinus Boldizsár*, XVI. századbeli magyar orvos a morbus Hungaricusnak nevezett fertőző bajt pl. olyképp magyarázta, hogy a csillagok és bolygók sugarain egy ópium szerű és egy kőrisbogárpor hatású mérge kerül a levegőbe s innen a testbe, ahol a nedveket megrontja, álmoságot és vesebajokat okoz, lázassá teszi az embert. (Idézi *Győry* monográfiája.) A fertőző bajokkal, járványos betegségekkel szemben érzett tehetetlenség részben érthetővé teszi, hogy pl. a syphilis felismerése és epidemiás terjedése idején is sok orvos a csillagokban látja a baj okát.

Az állatkörnek 12 csillagképe, a Kos, Bika. Ikrek, Rák, az Oroszlán és Arató Szűz, Mérleg után Ollós, Nyilas és Bak, Kanta Halakkal, ; annyira a köztudatban élt régebben, mint ma az egy-szeregy. Hiszen a kalendáriumok is róluk nevezték el a hónapokat; mindig az ekliptikának arról a jegyéről, amelybe a Nap az illető hónapban látszólag befutott, így márciusban a kos jegyébe és így tovább. Tekintetbe véve már most a csillagzatoknak az ember különböző testrészére képzelte befolyását, mi sem természetesebbt), mint hogy az egészségmegővőnek régi két legfőbb módja, az *érvágás* és a *pur gálás* is a kalendáriumokhoz igazodott. Hogy pedig valaki a csillagképeket és az uralmuk alá tartozó testrészeket össze ne keverje, szemléltető képeket, ú. n. *érvágást táblákat* (Aderlasstafel) készítenek vagy külön, vagy a naptár mellékleteként.¹² Tilos napokon nem volt szabad eret vágni. A szabálytól való eltérés műhibaszamba ment. A régi Babylonban pedig a tiltott időben eret vágó orvosnak a Hammurabbi-kódex szerint a hóhér nyisszentette le a kezét.

Az astralis világnézetnek nagy erejét éppen azzal illusztrálhatom legjobban, hogy az efféle érvágási szabályok az egyházi liturgikus könyvekbe is bekerültek. Az egri egyházmegye kéziratárából két ilyen példányt sikerült kihalásznom, amelyekről más szempontból már lettem említést. Az egyik latinnyelvű breviárium (papi zsolozsmás könyv) 1390-ből; a másik egy 1471-ből való német imakönyv, amelyet – ahogyan a különböző betegségek védőszentjeihez intézett fohászokból következtethető (mind női szent!) – bizonyára apácák használtak. Mind a két kódex elején ugyanazok a sablonos utasítások találhatók. Példaképp közlöm a márciusit:

1390.

aries est primum sgnum bonum calidum siccuni
et igneum caput oculos et alias prtes cörpris
rescipit et lua cxrite ne impedita etc.

¹² V. ö. Az orvostudomány története e. munkám 112. és 155. oldalán közölt képeket.

1471.

Wider ist das erst zaiehn und ist ain guetz
 Hayss vnd truckens vnd ain fewrens zaiehn
 Viid gebort zw de Haup zu augn vnd zw dem
 hapss Vnd ist das der stb.

A csillagászati betegségelméletben az üstökösök és egyéb szokatlan égi jelenségek is pusztító vészek forrásaiként szerepelnek. Az üstökösökkel hozták kapcsolatba pl. az első konstantinápolyi ú. n. Justinian-féle pestist, amely 531-ben tört ki. Mohamed felkelése, Nagy Károly halála, a középkori fekete halál előtt is üstökösök jelentek meg. Az 1668-i üstökösnek nem lett komolyabb következménye azonkívül, hogy Westfáliában nagy halálozás támadt a macskák között.¹³ *S sentiványi*, egy XVII. századbeli magyar tudós jezsuita, azt tanította, hogy az üstökösök a világejter megtisztítására valók. Részben a csillagok lehelete, részben a földi gőzök tömörülnek össze üstökössé. Közben a Föld száraz lesz. Ha a csillagok lehelete összesűrűsödik, akkor az könnyen megrohad, féreggé, méreggé és mérges gázokká változik át s innen vannak az éhség, döghalál és egyéb ragályos betegségek.¹⁴

Földhöz való közelsége, intenzív fénye, szembe-tűnő periodikus változásai miatt az astralis orvosi felfogásban is az öreg kopasz Hold vitte a főszerepet. A Hold közismert alakváltozásaival vonatkozásban a középkori kalendáriumok, az orvos és a nép eme fontos tanácsadói és támaszai, meghatározzák az aratás, a vetés, a haj- és köröm vágás, érvágás, purgálás, a csecsemőelválasztás, újruhafellevés, utazás, üzletkötés legalkalmasabb idejét.

A Hold nedves test, amelyben meggyűlik az összes égitestek ereje. A Hold nedvessége leszáll a Földre, ahol mindennek nedvtartalmát fokozza, főleg telihold idején. Ahogyan a Hold növekszik és fogy, úgy gyarapodik vagy csökken a nedvesség is. Ez a nedvszaporodás magyarázza, hogy holdtöltekor a velő és a tojás nedvdúsabbak lesznek, hogy ilyenkor gyakoribbak a rohasztó betegségek. A lunátikusak agyveleje is megduzzad s az agy ezen duzzadása a holdkórosság oka. Fokozza a holdtölte a betegségek erejét is. *Parschitius* szerint a régi bajok kiújulnak, az újonnan szerettek pedig halálra vezetnek, a beteg testrészek megdagadnak és nagyobb fájdalmat okoznak. Viszont az orvosságok ereje is nagyobbodik, szintén a holdbéli nedvességnek a földreszállása miatt. Ezért pl. a purgálás legalkalmasabb teliholdnál, mert ilyenkor a legkiadósabb. Eret vágni is ekkor legcélszerűbb, mert a vénák jobban ki duzzadnak.

¹³ V. ö. *Wolf*, Über Conieten und Cometenglaubeu.

¹⁴ V. ö. *Szentiványi*, Miscellanea, 1699.

A példák folytatása köteteket tenne ki. Nagy vázlatban ilyen volt a legrendszeresebb orvosi babona, a csillagászati orvostudomány, mely évezredekken keresztül lidércként ülte meg az orvosokat és a köznépet. Az orvosi babona ebben az alakjában tán több embert pusztított el, mint a legvéresebb háborúk. Elgondolhatjuk, micsoda fáradtságos munkába került szétrobbantani ezt a rendszert, elfeledtetni az orvosokkal a csillagokat és megszabadítani őket a sideralis betegségelmélettől, amely még a XVIII. században 13 kísértett. A tisztító munkát elvégezte volna az orvostudomány a saját erejéből, azonban e téren erős segítséget kapóit a felvilágosodott államfők intézkedéseiben is. Nálunk pl. 1756 január 16-án adja ki Mária Terézia királynő, a magyar orvosi oktatás buzgó pártfogója, azt a rendeletét, melyben a nyomdászoknak szigorú büntetés terhe alatt megparancsolta, hogy töröljék a kalendáriumokból az érvágás, köpölyözés, orvosságvétel, haj- és körömvágás napjait. Ez a rendelet halálos ítélete lett az astrologiának, valamint a kalendáriumkészítő orvosoknak.

Ma a csillagjóslás már csak az okkultnak nevezett tudományok kebelében tengődik. Betegségokozóként pedig a csillagok csak *Rosny*, *Wells* vagy *Conan Doyle* regényeiben fordulnak elő. A modern orvostudományban pedig a csillagászati világnézet roppant rendszeréből – a Nap erejének hitén kívül! – csak kis csökevény maradt meg: az a sajátos véletlen, hogy a *női szervezet* bizonyos szakaszosai; megismétlődő életjelenségei sehogyan sem akarják követni a megjavított Gergely-féle naptárt, hanem még mindig holdhónapok szerint mérik az időt!